

Çevresel Güvenliğin Ekokırım Yorumu Üzerinden Ormansızlaşma Olgusu: Kolombiya'daki Silahlı Çatışmalar Örneği

Hakkı Bahadır Öztürk*

Özet: Savaş, terörizm, nükleer silahlar gibi sorunların hüküm sürdüğü dünya politiğinde çevresel bozulmalara ancak yumuşak tehditler kategorisinde yer verilmektedir. Buna karşın Soğuk Savaş sonrasında tehditlerin karakteristiklerinde yaşanan değişimin, çevresel güvenliğe olan ilgiyi artırdığı da gözlenmektedir. Akademik, politik ve hukuksal alanlarda yapılan çalışmalara rağmen çevresel güvenlik kavramı tartışılmaya açık kalmakta ve farklı bakış açılarıyla yorumlanabilmektedir. Bu düzlemde bu çalışmanın amacı, çevresel güvenliği ekokırım üzerinden yorumlayarak bu alanda eksik bırakılan bir boşluğu doldurmaktır. Antropojenik bir tehdit olarak silahlı şiddetin çevre üzerindeki etkileri bu çalışmada belirlenen amaç doğrultusunda; Kolombiya'da yarım asırdan fazla süredir devam eden çatışmalar ve ormansızlaşma örneğinde incelenmektedir. Günümüzde karşılaşılan çevresel tehditlerin kaynaklarının çoğunlukla belirsiz olduğu, etkilerinin ülke sınırlarının dışına taşıdığı ve sonuçlarıyla uzun vadede yüzleşildiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla devletlerin tek başlarına güvenlikleştirici aktör rolünü üstlenerek ulusal güvenliklerini de tehdit eden çevresel bozulmalara karşı mücadele etmekte güçlük çektiklerine şahit olunmaktadır. Bu çalışmada bireysel, ulusal ve küresel sonuçları olan çevresel bozulmaların üstesinden gelebilmek üzere yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, devletlerin ve uluslararası örgütlerin iş birliğine olanak sağlayan küresel yönetim süreci işletilerek sürdürülen güvenlikleştirme politikalarının bir çözüm sunabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekokırım, Çevresel Savaş Yöntemi, Çevresel Terörizm, Ateş Terörizmi, Ormansızlaşma, Kolombiya Silahlı Çatışmaları, Küresel Yönetişim.

* Dr., Millî Savunma Üniversitesi, Kara Harp Okulu, Misafir Öğretim Elemanı,
e-mektup: bahadir@bilkent.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5338-5002.

Deforestation Phenomenon Through Ecocide Interpretation of Environmental Security: Colombian Armed Conflict Case

Hakkı Bahadır Öztürk

Abstract: Environmental degradation is perceived as a soft threat in international politics, where the fight against threats such as wars, terrorism and nuclear weapons have great importance. However, it is observed that environmental security has become more attractive due to the changes in the characteristics of threats in the post-Cold War period. On the other hand, the fact that the environmental security is an ambiguous concept makes it possible to interpret from different perspectives. In this context, this study aims to contribute to literature by approaching environmental security through ecocide. In accordance with this purpose, it is explained that the effects of armed violence on the environment, as an anthropological threat through the example of deforestation and armed conflict in Colombia, which has lasted more than fifty years. In our age, the characteristics of environmental threats can be summarized as their sources are primarily unknown, their effects extend beyond the country's borders, and their consequences are faced in the long term. That's why it is concluded that it has become difficult for states to fight against environmental degradation that threatens their national security by assuming the role of securitizing actor alone. In this context, securitization policies pursued by operating a global governance mechanism that allows the cooperation of local governments, non-governmental organizations, states and International organizations can offer a solution to overcome environmental degradation that has individual, national, and global effects.

Key Words: Ecocide, Environmental Warfare, Environmental Terrorism, Fire Terrorism, Deforestation, Colombian Armed Conflicts, Global Governance.

Giriş

İnsanın güvenlik arzusu, ana rahmini terk edişiyile başlamakta ve son nefesini verinceye kadar sağlık, aşk, onur gibi yaşamına eşlik etmektedir. İnsanlar doğumları ve ölümleri arasında tam bir güven içinde yaşamanın mümkün olmadığı bilincinde olsalar da tehdit, risk ve tehlikelerle yüzleşmedikçe bu düşüncenin ağırlığından kaçınmayı tercih edebilmektedir. Çevre güvenliğinin çoğunlukla ihmal ediliyor oluşunu bu çıkarımla açıklamak mümkündür. Çünkü sert tehditler olarak kabul edilen kitle imha silahlarının varlığı, terörizm, silahlı çatışmalar gibi olaylar; şiddetlerinin yoğunluğu, gerçekleşme olasılıklarının yüksekliği, tahribatlarının büyüklüğü, zamansal ve mekânsal yakınlıkları nedeniyle güvenlik öznelerini acil önlemler almaya zorlamaktadır. Oysa çevresel değişimler; yoksulluk, gelir eşitsizliği, bulaşıcı hastalıklar gibi yumuşak tehditler kapsamında sınıflandırılmakta (Annan, 2003) ve etkileriyle doğrudan yüzleşmedikçe ötelenebilmektedir.

Tehdit önceliğinde alt sıralarda yer alsa da tarım alanları, su kaynakları, ormanlar gibi yenilenebilir doğal kaynakların kıtlığının güvenlik ile olan ilişkisi akademisyenlerin dikkatini çekmiştir. Özellikle Soğuk Savaş dönemi sonrasında güvenlik çalışmalarında yaşanan paradigma değişikliği, ekosistemdeki bozulmalar ile güvenlik arasındaki ilişkiyi teori hâline getirme çabalarını hızlandırmış, nihayetinde çevresel güvenlik kavramı uluslararası güvenlik politikaları literatürüne kazandırılmıştır (Zurlini ve Müller, 2008, s.1350). Dolayısıyla çevresel güvenlik; güvenlik olgusunu devlet öznesi tekelinden çıkararak birey, alt-toplum, toplum ve uluslararası sistem analiz seviyelerini ekleyerek derinleştiren ve askerî tehditlerle çerçevelenen güvenlik konusunun kapsamını çağın her türlü tehdidini içine alacak şekilde genişleten yeni güvenlik anlayışının bir ürünü olmuştur.

Çevre ve güvenlik gibi iki belirsiz kavramı içerdiğinden çevresel güvenlik tartışmalı bir çalışma alanı olarak kabul edilmektedir (Barnett, 2009, s.553). Ayrıca çevresel bozulmalardan hangilerinin güvenlikle ilişkili olduğu sorusunun cevabı açık kaldığından alanın sınırlarını belirlemek de güçleşmektedir. Bununla birlikte Homer-Dixon (1991, s.88-89) çevresel sorunları; (a) sera etkisi, (b) asit yağmuru, (c) ozon tabakasının incilmesi, (ç) su kıtlığı ve su kaynaklarının kirletilmesi, (d) tarım arazilerinin bozulması, (e) balık stoğunun tükenmesi ve (f) ormansızlaşma şeklinde sınıflandırarak alanın kapsamına bir çerçeve sunmaktadır. Yazara göre ormansızlaşma, su kıtlığıyla birlikte sosyal bozulmaların ve çatışmaların nedeni ve hedefi olma açısından diğerlerine kıyasla öne çıkmaktadır.

Su kıtlığının çatışmalarla olan ilişkisi su savaşları olarak kavramlaştırılmış ve literatürde belirgin bir yere sahip olmuştur. Örneğin Web of Science veri tabanında yapılan aramada su savaşlarını içeren 8659 sonuç bulunmuştur. Buna karşın orman güvenliği, ormanların korunmasında alınacak yasal ve idari tedbirler ile ormansızlaşmanın sebep olduğu çevresel sorunlar kapsamında sınırlı olarak çalışılmıştır. Türkçe literatürde ise orman güvenliğini tehdit eden şiddet olgusu

az sayıda çalışmanın konusu olmuş ve çoğunlukla çevresel terörizm üzerinden tartışılmıştır (Akyüz, 2020; Güngörmez ve Alkanat, 2019; Karaağaç, 2023; Yıldırım, 2022).

Bu doğrultuda bu çalışmada özgün bir yorumla çevresel güvenliğe ekokırım üzerinden yaklaşılarak Türkçe literatürde eksik bırakılan bir boşluğun doldurulması amaçlanmıştır. Buradan hareketle antropojenik etkilerden birisi olan silahlı çatışmaların ormansızlaşma üzerinde nasıl bir etki gösterdiğinin açıklanması çalışmanın sorunsalı olarak seçilmiştir. Çalışmada öncelikle çevresel güvenliği tartışmalı bir alan hâline getiren konular tartışılarak bu tartışmalar ekseninde çevresel güvenliğin ekokırım yorumuna ulaşılmış ve çalışmayı sınırlandırabilmek adına ormansızlaşma olgusuna odaklanılmıştır. Müteakiben silahlı çatışmaların ve terörizmin ormansızlaşmayla olan ilişkisi açıklanmış, bu açıklamalar bağlamında Kolombiya'daki silahlı çatışmaların ormanların tahribi üzerindeki etkisi örnek olay yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz neticesinde elde edilen tespitler, ormanların güvenleştirilmesine yönelik çözüm yollarına da ışık tutmuştur. Bu tespitlerin değerlendirilmesi ise sonuç bölümüne bırakılmıştır.

Tartışmalara Açık Bir Çalışma Alanı Olan Çevresel Güvenliğin Ekokırım Yorumu

Güvenlik kavramı; tehdit, risk veya tehlikenin olmadığı bir hâl veya durumu tasvir etmektedir. Uluslararası ilişkiler disiplininde her ne kadar güvenliğin tanımlanmasında bir uzlaşma olmasa da hemen her tanımında tehdit ile ilişkilendirilmektedir (Collins, 2017, s.1). Tehdit denildiğinde devletlerin, toplumların veya bireylerin bekları ve refahları için olumsuz sonuçlar doğurma potansiyeline sahip olaylar anlaşılmalıdır (Krahmann, 2005, s.4). Dolayısıyla güvenlik denildiğinde tehdidi sadece tehdit olarak görülen olgularla sınırlamak yerine algıları da hesaba katmak gerekmektedir (Knudsen, 2001, s.360). Bu nedenle bir güvenlik sorunundan bahsedildiğinde öncelikle tehdidin veya tehdit algısının anlaşılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Günümüzde tehdit veya tehdit algısının tanımlanması geçmişe kıyasla daha da güçleşmiştir. Özellikle devletlerin yanında devlet dışı aktörleri, sınıfları, toplumları, bireyleri de önceleyen küresel paradigma (Viotti ve Kauppi, 1999, s.10), güvenliği genişleten ve derinleştiren yeni güvenlik anlayışı (Williams, 2008, s.3) ile küreselleşme tehdit algısı yelpazesinin sınırlarını genişletmiş ve belirsizleştirmiştir. Karabulut (2011, s.120-121) küreselleşmenin etkilerini öne çıkararak günümüzdeki tehditlerin uluslararası dolaşmaları nedeniyle mekânsal uzaklıkların anlamını yitirdiğini ve bu nedenle tek bir devletin üstesinden gelebileceğinin ötesine geçtiklerini, bertaraf edilmelerinde askerî gücün yanında diğer güç unsurlarının kullanılmasının da gerektiği tespitinde bulunmaktadır.

Sıralanan tehdit karakteristiklerinin çevresel bozulmalar için de geçerli olduğu ifade edilebilir. Zira çevresel sorunlar da sonuçlarıyla uzun vadede yüzleşilen, askerî güç dışında diğer ulusal güç unsurlarının da kullanılmasını gerektiren ve diğer devletlerle iş birliği yapılmasına ihtiyaç duyulan karakteristiklere sahiptir. Bu farkındalıkla NATO'nun 1999 yılında yayınlanan "Uluslararası Bağlamda Çevre ve Güvenlik" başlıklı raporunda çevresel nedenlerden kaynaklanan çatışmalara karşı önleyici tedbirler almanın gerekliliği üzerinde durulmuştur (NATO, 1999). Raporun yayınlanmasından bir yıl sonra ABD'de hazırlanan bir çalışmada da çevresel tehditlerin gelecekte askerî tehditlerden daha önemli bir hâle gelebileceğine dair bir öngöründe bulunulmuştur (Sills, Glenn, Gordon ve Perelet, 2000). Bu kapsamda çevresel kaygıların 1950'li yıllardan beri konuşuluyor olmasına rağmen çevresel güvenliğin 2000'li yılların başında ulusal ve küresel bir kriz olduğu kabulünün tehdit karakteristiklerinde yaşanan dönüşüm sonucunda gerçekleştiği düşünülmektedir (Paterson, 2019, s.347).

Çevresel güvenliğe duyulan ilgi artsa da böyle bir sorununun gerçekte var olup olmadığı hususunda bir uzlaşımın sağlanamadığı, bu konu üzerinde politik ve akademik tartışmaların devam ettiği gözlenmektedir. Örneğin neo-Maltusçuluk yaklaşımı çoğunlukla nüfusun hızlı artışı sonucu ortaya çıkan çevresel sorunlar ile çatışma arasında bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Buna karşın *cornucopia* düşüncesini takip edenler (Türkçeye bereketçiler olarak çevrilebilir) çevresel bozulmalar ile teknolojinin bağlantısını araştırarak teknoloji alanında yaşanan ilerlemelerin çevresel sorunlara çözüm getirebileceğini iddia etmektedir (Gleditsch ve Magnus, 2010, s.222-223). Bununla birlikte Hardin'in ortakların trajedisi argümanı; su kaynakları, ormanlar ve atmosfer gibi insanların ortak kullanımına açık doğal kaynakların rasyonel seçim teorisi kapsamında bencilce tahrip edildiğini ortaya koyarak 1960'lı yıllardan itibaren kamuoyunun dikkatini çekmeyi başarmıştır (Hyer, 2018).

Gerek çevre gerekse güvenlik kavramlarının sınırlarının belirsiz oluşu, çevresel güvenliğinin tanımlanması sorununu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle çevresel güvenlik tanımlanırken çevre ya çatışmaların nedeni olarak odağa alınabilmekte ya da güvenliği sağlanacak bir referans nesnesine dönüşebilmektedir (Barnett, 2017, s.191). Dolayısıyla bazı akademisyenler çevresel güvenliğin, çevresel bozulmaların şiddet içeren çatışmalardaki rollerini açığa çıkarmayı amaçladığını iddia ederken bu çalışmada da olduğu üzere bazı akademisyenler ise çevresel güvenliğin, insan hayatının ve ekolojik sistemin devamlılığı açısından çevrenin tehdit, tehlike ve risklerden korunmasını konu edindiğini düşünmektedir (Græger, 1996, s.109). Gerek Homer-Dixon'ın (1991) gerekse Baechler'ın (1998) çok bilinen çalışmalarında çevrenin; etnik gruplar veya kabileler arasındaki gerginlikler, nüfus göçü, ekonomik eşitsizlikler gibi nedenlere kıyasla nadiren bir çatışma sebebi olabildiği sonucuna ulaşmaları, çevreyi referans nesnesi olarak kabul eden ikinci yaklaşımı desteklemek üzere bir gerekçe sunmaktadır (Hulme, 2008, s.7).

Çevre, çatışmaların kaynağı olmaktan çok güvenliği sağlanacak referans nesnesi hâline dönüştüğünde güvenlikleştirici özne rolünün hangi aktöre biçileceği yeni bir zorlamanın önünü açmaktadır. Çevresel güvenlik her ne kadar insan-merkezci bir düşünceyi konu edinse de bu sorunu çözmek bireylerin gücünü aşacağından az ya da çok bağımsız eylemler yapabilme yeteneğine sahip organize varlıklara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu durumda; bahse konu tehditleri savuşturmanın devletlerin mi, uluslararası örgütlerin mi yoksa küresel yönetişimin mi sorumluluk alanına girdiği tartışması başlamaktadır.

Çevresel değişimler ulusal güvenlik sorununa dönüşebildiklerinden devletlerin ilgisiz kalmaları mümkün görünmemektedir (Barnett, 2017, s.198). Öncelikle bir devletin ulusal gücü, ulusal güç unsurlarının toplamıdır. Dolayısıyla ulusal güç unsurları arasında sayılan doğal kaynaklarda yaşanan olumsuz bir değişim, güç unsurlarının birbiriyle ilişkili olduğunu savunan bağlantı politikası (Art, 1996, s.25-39) kapsamında diğer güç unsurlarını da etkileyecek ve ulusal güçte azalmaya neden olacaktır. Bu durumda, ormanları ve çevreyi hedef alan tehditlerin sınırlandırılması için askerî güç dâhil olmak üzere tüm ulusal güç unsurlarının birlikte kullanılmasını gerektiren kapsayıcı ulusal politikalara ihtiyaç vardır. Çalışma kapsamında bu politika ormanlar özelinde “ormanların güvenlikleştirilmesi” olarak isimlendirilmiştir.

Ormanların güvenlikleştirilmesi politikası, dönüşen veya hibritleşen tehditlerin takip ettiği ideolojilere ve silahlı şiddeti de içeren uygulamalarına karşı mücadelenin hem girdisi hem de çıktısıdır. Bu paralelde ormanların güvenlikleştirilmesi politikasının, sert ve yumuşak güç unsurlarının karışımıyla inşa edilen çatışmacı ve barışçıl stratejiler içermesi beklenmektedir. Bu stratejinin araçları şu şekilde sıralanmaktadır;

- Hudut güvenliğinden başlayarak doğrudan hedef unsurların etkisiz hâle getirilmesine uzanan yelpazede askerî güç,
- İç istikrardan başlayarak tehdide kaynaklık eden devleti caydıracak ve uluslararası ortamda yalnızlaştıracak zorlayıcı diplomasiye uzanan yelpazede siyasi güç,
- Tehdidin anlatılarına dayanak sağlayan istihdam ve gelir eşitsizliğinin önlenmesi gibi ekonomik hamleleri içeren ekonomik güç,
- Sınıfsal, mezhepsel, dini ve etnik ayrımcılığı önlemek üzere milli şuuru geliştirme çabalarını içeren sosyal güç,
- Sayılan güç unsurlarına destek sağlamak üzere teknolojik güç.

Sonrasında bu araçları rasyonel yaklaşımla farklı oranlarda bir araya getirecek yöntem/yöntemler belirlenmektedir. Bu süreç, stratejinin arzu edilen sonuç, araçlar ve yöntemler şeklindeki üçlü sacayağını çağırıştırılmaktadır.

Her ne kadar tehdit önceliklendirilmesinde üst sıralarda yer almasa da çevresel değişimlerin ülke ve halkının değerleri üzerinde yarattığı tahribat konusunda siyasal otoritenin alımlayıcı kitleyi ikna etmesi ihtiyacı belirmektedir. Bu aşamada siyasal irade tarafından belirlenen politikaları, söylem ve eylemleri destekleyecek şekilde bürokratik yapının, siyasal partilerin, elitlerin, medyanın ve sivil toplum kuruluşlarının yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Bu yapılandırma süreci, küresel yönetişimin bir diğer unsuru olan ulus-altı aktörlerin rollerini belirginleştirmektedir.

Bununla birlikte çevresel sorunlar; sınırları aşarak etkilerinin küresel boyuta taşınması, kaynaklarının belirsiz oluşları, çözüm maliyetlerinin tek veya sınırlı sayıda devletin güç kapasitesini aşması nedeniyle devletlerin iş birliğini gerektirmektedir. Bu bağlamda uluslararası örgütlerin varlığı önem kazanmaktadır. Buzan ve Wæver (2009, s.257-259), sayıları artan ve güvenlik sorunlarını çeşitlendiren tehditler arasındaki karmaşık bağları güvenlik örüntüsü (*security constellation*) olarak tanımlamaktadır. Bu tür sorunlarda tehdidin varoluşsal olduğuna dair ikna edilmesi gereken hedef kitle uluslararası kamuoyuna dönüşmekte ve bu süreç makro-güvenlikleştirme olarak isimlendirilmektedir. Buzan ve Wæver (2009, s.257-259) iklim değişikliğini evrensel düzeyde ele alınması gereken kısmen kapsayıcı ve hedef kitlenin orta düzeyde ikna olduğu bir kategoriye yerleştirmiştir. İklim değişikliğiyle paralel olarak ormansızlaşmanın da aynı kategori içinde yer aldığını söylemek mümkün görünmektedir.

Bu kapsamda ormansızlaşma sorununun uluslararası toplumun daha büyük bir bölümünün ikna edilerek kapsayıcı bir hâle dönüştürülebilmesi ve makro-güvenlikleştirme sürecinin başlatılabilmesi için küresel uluslararası örgütlerin güvenleştirici aktör rolü üstlenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) bu konuda bir fırsat sunmaktadır. UNEP, BM Genel Kurulu'nun 1972 tarihli 2997 (xxvii) sayılı kararı doğrultusunda; üye devletlere bilgi akışı sağlamak, orta vadeli stratejilerle devletlerin uluslararası anlaşmalar kapsamındaki çevresel taahhütlerini yerine getirmelerini destekleyici yol haritaları sunmakta, program ve projelere finans desteği vermekte ve bu projelere çevresel ve sosyal boyutların sistematik bir şekilde entegre edilmesini sağlamaktadır (<http://www.unep.org>, 2024).

BM aynı zamanda devletlerin karar vericilerinin bir araya gelerek ortak politika belirlemek, karşılıklı görüş alışverişinde bulunmak, önemli sorunları çözmek üzere iş birliğinin geliştirilmesi için bir platform sağlamaktadır. Örneğin 1972 yılında UNEP'in kuruluşunun da ilan edildiği Stockholm'de düzenlenen konferansta sadece çevre konularına odaklanılmış, çevre güvenliğinin geliştirilmesine yönelik bir eylem planı yayımlanmıştır. Bu tarihten sonra da 1992 ve 2012 yıllarında Rio de Janeiro'da, 2002 yılında Johannesburg'da, 1997, 2000, 2005, 2008, 2010, 2013 ve 2015 yıllarında New York'ta çok sayıda üye devletin temsilcilerinin katılımıyla konferanslar düzenlenmiştir (<https://www.un.org>, 2024). Yine 2013 yılında Varşova'da gerçekleştirilen BM İklim Değişikliği Konferansı'nda çerçe-

vesi çizilen REDD+ programı, gelişmekte olan devletlerin ormanların korunması ve sürdürülebilir yönetimi konusundaki siyasi taahhütlerini sahada eyleme dönüştürmeleri için ulusal düzeyde yürütülen çabaları desteklemiştir. Bu kapsamda 162 milyon hektarlık arazi ağaçlandırılmıştır. Bugüne kadar programa dâhil olan devletlerin bildirdiği orman emisyon miktarının 150 milyon aracın trafikten çekilmesine eş değer olduğu tespit edilmiştir (<https://www.unep.org>, 2024). Son olarak 2022 yılında Stockholm’de düzenlenen konferansta, devletlerden eyleme geçmeleri yönünde bir tepki oluşturulması, gerçek anlamda kapsayıcı, çok paydaşlı katılım ve ortaklık sağlanması, cesur ve istekli çalışılması için taleplerin iletildiği bir ortam oluşturulmuştur (Noronha, 2022).

Sayılan tartışma konuları ekseninde çevresel güvenlik kavramının çok sayıda farklı tanımıyla (Zurlini ve Müller, 2008, s.1352) ve yorumuyla karşılaşılabilmektedir. Tanım ve tartışma konuları çerçevesinde çevresel güvenliğin Tablo-1’deki altı temel yorumuna ulaşılabilmektedir. Bu çalışmada güvenliği sağlanacak varlık için doğal çevre, temel risk kaynağı için antropojenik etkiler seçilmiş, mesele küresel, ulusal ve yerel boyutlarda ele alınarak tabloda listelenen yorumlara ekokırım yorumu eklenmiştir.

Tablo-1. Çevresel Güvenliğin Altı Temel Yorumu

İsim	Güvenliği Sağlanacak Varlık	Temel Risk Kaynağı	Meselenin Boyutu
Ekolojik Güvenlik	Doğal Çevre	İnsani Faaliyet	Ekosistemler
Ortak Güvenlik	Ulus Devlet	Çevresel Değişim	Küresel/Bölgesel
Çevresel Şiddet	Ulus Devlet	Savaş	Ulusal
Ulusal Güvenlik	Ulus Devlet	Çevresel Değişim	Ulusal
Yeşil Savunma	Silahlı Kuvvetler	Yeşil/Barış Grupları	Örgütsel
İnsani Güvenlik	Bireyler	Çevresel Değişim	Yerel
Çalışma Kapsamında Üretilen Çevresel Güvenlik Yorumu			
Ekokırım	Doğal Çevre	Antropojenik Etkiler (Silahlı Çatışmalar)	Küresel/Ulusal/ Yerel

Kaynak: Barnett, (2017, s.195).

Bu çalışmada, çevresel güvenlik ekokırım yorumuyla; “Birey, toplum ve küresel ekosistem açısından hayati önem taşıyan çevresel unsurlara yönelik objektif açıdan antropojenik (insan kökenli) tehditlerin olmaması, subjektif açıdan ise böyle bir tehdit korkusunun yaşanmaması durumudur.” şeklinde tanımlanmaktadır. Dolayısıyla bu tanım Kopenhag Okulu’nun önermelerinden de faydalanılarak çevrenin güvenleştirilmesi sürecinin kapısını aralamaktadır. Süreç, hayatta kalma meşruiyetine sahip olan güvenleştirici aktörün (*securitizing actor*) va-

roluşsal tehdiye maruz kalan başvuru nesnesini (*referent object*) ilan etmesiyle başlamaktadır. Güvenlikleştirme sürecine Buzan'ın askerî, politik, ekonomik, toplumsal ve çevresel şeklinde sıraladığı sektörlerde yer alan ve tehditlerle ilişkili dinamikleri etkileyen işlevsel (*facilitating*) aktörler de dâhil olmaktadır (Buzan, Weaver ve Wilde, 1998, s.36-41).

Bu noktadan devamla çalışma kapsamında güvenlikleştirici aktör; insan hayatının devamlılığını sağlamak ve ekosistemin dengesini korumak amacıyla, ormanlara yönelen tehditlere karşı güvenlikleştirme sürecini başlatan, bu tehdidin varoluşsal olduğu gerekçesiyle kamu kaynaklarının bu yönde tahsis edilmesi gerektiğine dair hedef kitleyi söylemleriyle ikna eden, ulusal güç unsurlarını kullanarak ulusal politikayı inşa eden ve uygulayan devlettir. İşlevsel aktörlerden birisi, devletin ulusal güvenlik politikalarının inşasında ve uygulanmasında olumlu veya olumsuz etkiler gösterebilen sivil toplum kuruluşları, yerel yönetimler, siyasi partiler gibi devlet-altı organizasyonlardır. İşlevsel aktörlerden bir diğeri ise uluslararası hukukun bir öznesi olarak hukuki sonuçlar doğuran kararlar alabilen ve bu kararları uygulayabilen (Çakmak, 2017, s.453), normlar ve değerler üzerinden rejimler üretebilen, sınır aşan sorunların çözümünde devletler arasında iş birliği yaratabilen (Karns ve Mingst, 1989, s. 460) uluslararası örgütlerdir. Güvenlik nesnesi ise güvenliğinin sağlanması için bu aktörlere ihtiyaç duyan ormanlardır.

Ormansızlaşmanın Silahlı Şiddet Boyutu

Ormansızlaşma, çatışmalara ev sahipliği yapan devletler için coğrafi konumlarıyla da ilişkilendirilebilecek çok sayıda nedenle iç içe geçmiş önemli bir çevresel sorundur (Conflict and Environment Observatory, 2021). Aynı zamanda ormansızlaşma diğer çevre sorunlarıyla da yakından ilişkilidir (Sümer, 2017, s.597). Örneğin ormansızlaşma çölleşmenin, iklim değişikliğinin, küresel ısınmanın, biyolojik çeşitliliğin kaybının, arazideki bozulmaların, su ve gıda kıtlığının nedenleri arasında gösterilmektedir (Ślusarczyk, 2021, s.56-59).

Havayı ve suyu temizleyen ormanların varlığı insan sağlığı açısından vazgeçilmezdir. Dolayısıyla ormansızlaşma sadece meydana geldiği bölgedeki bireyleri veya toplumları değil, devletleri ve küresel ekosistemi de olumsuz yönde etkilemektedir. Biyolojik yaşam kadar ekonomik değerler açısından da önemli doğal kaynaklardan birisi olan ormanların üçte birinin son on bin yılda yeryüzünden silindiği tespit edilmiştir. Buzul çağıının hemen sonrasında yerkürenin %57'si ormanlarla kaplıyken günümüzde bu oran %30 civarına gerilemiştir (Ritchie, 2021). Dahası her yıl 19 milyon dönüm ormanlık alan yok olmaya devam etmektedir (Prem, Saavedra ve Vargas, 2020, s.1). Bu rakam Türkiye'nin yüzölçümü açısından en büyük ili olan Konya'nın kapladığı alanın yaklaşık iki katına denk gelmektedir.

Sınırları çizilmiş bir alandaki orman örtüsünün oransal olarak yok olma sürecini ifade eden ormansızlaşma yangınlar, kuraklık ve iklim değişikliği gibi doğal nedenler veya ticari ve ekonomik gayeler güden beşerî nedenler sonucunda gerçekleşmektedir (Ślusarczyk, 2021, s.56). Tarım alanlarının genişletilmesi, hayvanların otlatılması, kereste üretilmesi, maden çıkarılması, baraj yapılması ve şehirleşmenin artmasıyla yeni binaların inşa edilmesi gibi insan temelli faaliyetler doğal nedenlere kıyasla ormanlara daha fazla zarar vermektedir (Bodo, Gimah ve Seomoni, 2021, s.25). İnsan faktörünün ormansızlaşmaya neden olan olumsuz etkilerinden birisinin de her ne kadar aralarında belirgin bir şekilde ilişki kurulmasa da silahlı çatışmalar olduğu düşünülmektedir (Daiyoub, Gelabert, Saura-Mas ve Vega-Garcia, 2023).

Silahlı çatışmaların ormanlar üzerindeki etkilerini sorgulayan Jong, Donovan ve Abe'nin (2007, s.2) tespitine göre, 1990'lı yılların son çeyreğindeki çatışmaların %40'ı tropik ormanların bulunduğu ülkelerde meydana gelmiştir. Modern savaşlarda orman içinde saklanan düşmanı bölgeyi terk etmeye zorlamak ve imha etmek üzere bombalar, yakıcı silahlar, biyolojik ve kimyasal maddeler kullanılması kadar siyasal amaçlarına ulaşmak isteyen birtakım örgütler tarafından doğa ve ekosistemi hedef alan çevresel terörizmin yöntem olarak seçilmesi de ormanlara zarar vermektedir (Güngörmez ve Alkanat, 2019, s.9).

Silahlı Çatışmaların Ormansızlaşma Üzerindeki Etkisi

Ormansızlaşmanın antropojenik nedenlerinden birisi olarak gösterilen silahlı çatışmalar, Eski Yugoslavya Savaş Suçları Mahkemesine göre, devletler arasında veya hükümet güçleriyle örgütlü silahlı gruplar arasında uzun süreli silahlı şiddetin yaşandığı durumları ifade etmektedir (Yalçınkaya, 2008, s.31). Silahlı çatışmaların kuvvet, zaman ve mekân olmak üzere üç boyutu vardır. Çevre, silahlı çatışmaların mekân boyutuna karşılık geldiğinden kaçınılmaz olarak şiddetinden de etkilenmektedir.

Ormanların askerî açıdan değerlendirilmesi silahlı çatışmalardaki mekânsal boyutunun belirleyiciliğine ışık tutmaktadır. Bu boyutta ormanların, savunan tarafa örtü ve gizleme sağlayarak taarruz edenin hava ve ateş destek vasıtalarını etkin olarak kullanmasını kısıtladığından özellikle savunana avantaj sağladığı anlaşılmaktadır. Vietnam Savaşı örneğinde olduğu üzere ormanlık alan içindeki tünellerin ve sığınakların mevcudiyeti, savunana barınma ve görünmeden hareket etme imkânı sunmaktadır. Üstelik savunan taraf pusularla ve taktik akınlarla inisiyatifi elinde tutmaktadır. Taarruz eden tarafın zırhlı birliklerinin geçişine müsaade etmediği gibi yol imkânları sınırlı olduğu için belli bir güzergâha kanalize olmasına neden olmaktadır. Savunan tarafın bubi tuzakları ve el yapımı patlayıcıları tuzaklamasını kolaylaştırarak taarruz edenin zayıflığını artıran bir ortama dönüştürebilmektedir.

Sayılan nedenlerle ormanlık alanda harekât, meskûn mahallerde yapılanlar ile benzerlikler göstermektedir. Çatışma alanlarının savunan tarafa avantaj sağladığı durumlarda üstün taarruz kuvvetleri zayıtı azaltmak, zaman ve kuvvet tasarrufu yapmak üzere yüksek yoğunluklu muharebeyi tercih edebilmektedir. Bu seçenek tercih edildiğinde, asimetrik yöntemleri kullanan silahlı gruplara karşı orantısız güç kullanılmaktadır. Meskûn mahallerde icra edilen harekâtlar için kullanılan “Ordular şehirleri öldürür.” veya “Şehirleri korumak için yok etmek gerekir.” gibi askerî söylemler ormanlarda icra edilen harekâtlar için de geçerlilik kazanmaktadır. Bu nedenle çevrenin askerî amaçlarla tahrip edildiği durumlar için “ekokırım (*ecocide*)” terimi üretilmiştir (McNeely, 2003, s.9). Ancak meskûn mahallerde sivil halkın yaşam özgürlüğünden bahsedilebilirken çevre, üzerindeki ve altındaki flora ile fauna askerî gücün sessiz kurbanlarına (Verheyen, 2017) dönüşmektedir.

Ormanlar savunan tarafa sağladığı avantajların bedelini hedef seçilerek ödemektedir. Ormanı hedef alan yöntemlerden birisi ve belki de en eskisi yangın çıkarmadır. Yaklaşık 2500 yıl önce Savaş Sanatı'nın yazarı Sun Tzu (1996) yangın konusunda şu tavsiyelerde bulunmaktadır;

“Beş çeşit yangın vardır; insanları yakmak, erzakları yakmak, araç gereçleri yakmak, ambarları yakmak ve silahları yakmak... Genellikle bu tür saldırılarda yangının neden olduğu karışıklıktan yararlanmak gerekir. Yangın bir düşman kampının içinden başlatıldığında, hemen dışarıdan saldırıya geç. Yangın söndürüldüğünde askerler soğukkanlı iseler bekle-saldırma. Yangın yerini bulduğunda, durma, ilerle, şayet bu mümkün değilse, geri çekil.” (s.192).

Sun Tzu'nun tavsiyelerine rastlayan aşağı yukarı aynı tarihlerde Antik Yunan kent-devletleri arasındaki savaşlarda da yakıp yıkmak ve harabeye çevirme bir yöntem olarak kullanılmıştır (Keegan, 2021, s.325). Daha yakın tarihlerde de bu yöntemin örneklerine rastlanabilmektedir. Örneğin Napolyon, 1812 yılında Rus topraklarını işgali sırasında tüm toprakları ateşe verme stratejisini uygulamıştır. Alman Ordusu ise 1944 yılında Hollanda'da 200.000 dönüm tarla alanını taktik gerekçelerle kasıtlı olarak yakmıştır. Ancak yangın çıkarma sadece taarruz eden tarafın kullandığı bir yöntem olarak kalmamış, savunan taraflar da bu yöntemden faydalanmıştır. Örneğin; 1. Körfez Savaşı'nın sürdüğü 1991 yılında Irak güçleri 1250 petrol kuyusunu patlatmış, bunlardan 600'ünde devam eden yangınlar nedeniyle bölge yoğun duman altında kalmıştır. Bu ve benzeri örnekler, askerî amaçlara ulaşmak için çevrenin kullanılması anlamına gelen “çevresel savaş yöntemi (*environmental warfare*)” şeklinde kavramlaştırılmıştır (Berkowicz, 2011, s.19).

Ekokırım kavramı ise 1961-1975 yılları arasında yaşanan Vietnam Savaşı'nda ABD'nin kimyasal silah kullanmasıyla literatüre girmiştir (Schwartz, 1998, s.492). ABD Ordusu, sık ormanlık alanlarda saklanan Vietnam Cumhuriyet Ordusuna üstünlük kurabilmek için portakal gazı (*agent orange*) kullanmıştır. Yaklaşık 2,6 milyon dönüm alana püskürtülen 49,3 milyon litre portakal gazı birkaç gün içinde bölgede bulunan hayvan ve bitki türlerini yok etmiştir (Crouse, 2015).

Ormanlar, düşmanı hedef alan silahların yarattığı tahribattan da etkilenebilmektedir. Sovyetler Birliği'nin 1979-1991 yılları arasındaki Afganistan'ı işgali sırasında özellikle Paktia-Kunar bölgesine düzenlediği hava bombardımanları neticesinde çıkan büyük ve uzun süreli yangınlar ormanlara ciddi zarar vermiştir. Bu yangınların yanı sıra büyük miktarda ağacın yakıt ve kereste olarak kullanılmak üzere Pakistan'a satılması neticesinde Afganistan'daki ormanlık alanının büyüklüğü ülkenin yüzölçümünün %3,4'ünden %2,6'sına düşmüştür (Formoli, 1995, s.66).

Silahlı çatışmaların şiddeti ve süresinin ormansızlaşma üzerinde doğrudan etkileri olduğu kadar dolaylı etkileri de vardır. Örneğin Yugoslavya İç Savaşı sırasında Sırpların kuşattığı Saraybosna'da Bosnalılar, yakıt olarak kullanılmak üzere yakın tepelerdeki ağaçları kesmek durumunda kalmışlardır. Diğer taraftan aynı savaşta savaş ağaları silah satın almak için gereken büyük miktardaki mali kaynağı ülkenin kaliteli ormanlarından kestikleri ağaçları satarak temin etmişlerdir (FAO, 2005, s.121). Kamboçya, Burma, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Fildişi Sahilleri ve Liberya'ya yaşanan çatışmalarda da kereste ticareti şiddeti artıran ve çatışma süresini uzatan bir faktör hâline gelmiştir. Öyle ki yasadışı kerestecilikten elde edilen gelir 100 milyon doların üstüne çıkmıştır (USAID, 2005, s.3).

Suriye'de 2010 yılının sonlarında başlayan ve hâlen devam eden iç savaşta da şiddetin hem doğrudan hem de dolaylı sonuçlarının ormansızlaşma üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Tarafların top atışları ve hava bombardımanları sonucunda çıkan yangınlar kadar diğer enerji kaynaklarından mahrum kalan yerinden edilmişlerin ısıtma ve pişirme gibi amaçlarla ağaçları kullanmaları neticesinde ormanlık alanların %19,3 oranında azaldığı tespit edilmiştir (Daiyoub vd., 2023).

Suriye iç savaşı örneğinden de anlaşıldığı üzere devlet dışı silahlı aktörlerin (DDSA) kendi aralarında veya hükümet güçleriyle yaşadığı silahlı çatışmalar da ormansızlaşmaya neden olmaktadır. Kaimowitz ve Fauné'nin (2003) Nikaragua iç savaşını inceledikleri çalışmalarında bu konuda bazı genel çıkarımlar yer almaktadır. Buna göre; çiftçilerin ilk defa tarım arazisi olarak kullanılmak amacıyla ormanları temizledikleri bölgelerde şiddet yaygın bir duruma dönüşmektedir. Özellikle merkezi idarenin kontrolünün zayıf olduğu, özel mülkiyet hakkının açıkça tanımlanmadığı, yerinden edilmiş kitlelerin göçünden rahatsızlık duyan yerel grupların yaşadığı bölgelerde silahlı çatışmalar meydana gelebilmektedir. Değerli doğal kaynaklardan kazanç elde etmek için ölmeyi göze alan yerel gruplar karşısında koruma altına alınan alanların hayatta kalma şansı çok düşük kalmaktadır.

Bu çıkarımlardan anlaşıldığı üzere, DDSA'ların ormanları çatışma mekânı olarak seçmelerinin askerî amaçlarının yanında politik, sosyal ve ekonomik sebepleri de bulunmaktadır. Politik açıdan, merkezî hükümetler ormanlık alanlarda siyasi etkinliklerini tam olarak sürdüremediklerinden bölgeye hâkim yerel unsurlar bu boşluğu doldurmaktadır. Sosyal açıdan yerel halk, merkezî hükümetin bölgeye yeterli altyapı ulaştırmasındaki ihmalkârlığından duyduğu memnuniyetsizlik nedeniyle DDSA'ların anlatılarını takip etme eğilimi göstermektedir. Üstelik

işsizliğin yüksek olduğu ormanlık bölgelerde anlatuların peşinden sürüklenenler, silahlanarak bu aktörlere katılmayı ve geçimlerini bu yolla sağlamayı tercih edebilmektedir. Ekonomik anlamda ise ormanlık alanlar aynı zamanda petrol, elmas, altın gibi değerli kaynaklara ev sahipliği yaptığından ayaklanmacılar veya teröristler bu kaynakları finansal destek için kullanabilmektedir (FAO, 2005, s.117). Bu nedenler aynı zamanda terör örgütlerinin çevresel terörizmi yöntem olarak tercih etmelerine de gerekçe sunmaktadır.

Çevresel Terörizmin Ormansızlaşma Üzerindeki Etkisi

Bir ekokırım yöntemi olarak çevresel terörizm kavramı, Irak Ordusu'nun Kuveyt'te uyguladığı yöntemlere atıfla ABD tarafından kullanılmıştır. Yangın çıkarma şeklinde uygulanan bu yöntemler sonrasında British Columbia Üniversitesi ve BM tarafından desteklenen bir konferansta çevresel terörizmin uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdit olduğu açıklanmıştır (Schwartz, 1998, s.483). Bununla birlikte düzenli birliklerin petrol kuyularını yakmasında askerî taktik üstünlük kurma amacı gütmeleri, çevresel terörizmden daha çok çevresel savaş yöntemini çağrıştırmaktadır.

Farklı tanımları ile karşılaşılsa da Arend ve Beck'in (1994, s.163) kelimeleriyle terörizm, "Politik amaçlara ulaşabilmek için hedef grubu korkutma niyetiyle şiddet kullanma veya tehdidinde bulunulmasıdır." Terörizmin bu tanımından yola çıkılarak dört unsuruna ulaşmak mümkündür; (a) politik bir amaç, (b) amacı gerçekleştirmek için bir araç, (c) aracın üzerinde kullanıldığı hedef ve (d) şiddet veya şiddet tehdidi içeren aracın kullanılma yöntemi. Bu doğrultuda Zirschky'nin (1988, s.1206) tanımına benzer şekilde çevresel terörizmin "Politik bir amacı gerçekleştirmek üzere, hava, su, toprak gibi çevresel ortamlar vasıtayla hedef kitleyi veya doğal kaynakları fiziksel, kimyasal, nükleer ve biyolojik maddelere doğrudan ve kasıtlı olarak maruz bırakmak veya tehdidinde bulunmaktır." tanımına ulaşılmaktadır.

Bu tanımla çevresel terörizmin, "eko-terörizm"den farklı bir anlam taşıdığı anlaşılmaktadır. Eko-terörizm, "Radikal çevreci grupların, çevrenin insanlar tarafından sömürülmesini engellemek ve bu konuda kamuoyunun dikkatini çekmek amacıyla hedef kitlenin özel mülkiyet hakları üzerinde şiddet kullanmaları veya kullanma tehdidinde bulunmalarıdır." Örneğin ABD'nin güneybatısında 1980 yılında kurulan Earth First! Örgütü ile 1990'lı yılların başında İngiltere'de kurulan ve çevrenin tahribini önlemek için sabotaj ve gerilla yöntemleri kullanan Environment Liberation Front (ELF) bilinen çevreci radikal gruplardandır (Chalecki, 2002, s.48).

Çevresel terörizmin kavramsal çerçevesini belirleyen bu açıklamalardan sonra iki farklı senaryo üretilmektedir. Bunlardan birisi baraj ve nehir setleri gibi insanları çevresel felaketlerden koruyan yapılara yönelik terör eylemlerinde bulu-

nulmasıdır. Diğer senaryoda ise terör eylemleri; hava, su veya toprağı kirletmek ya da tarım ve orman alanlarını yok etmek şeklinde gerçekleşmektedir (Heger, 2012, s.1070). Baird, özellikle ikinci senaryo kapsamında yangın çıkarma yoluyla ormanlık alanların hedef alınmasının yaratacağı olumsuz sonuçların büyüklüğüne dikkat çekmiş ve Eski Yunanca’da ateş anlamına gelen *pyro* kelimesinden faydalanarak ateş terörizmi (*pyro-terrorism*) kavramını üretmiştir (Baird, 2006).

Baird (2006, s.415), ateş terörizmini “Siyasi bir amacı gerçekleştirmek ve kitleleri bu amaç doğrultusunda sindirmek/korkutmak maksadıyla yangın çıkarma/kundakçılık eylemleri yapmak veya yapma tehdidinde bulunmaktır.” şeklinde tanımlamıştır. Son yıllarda ateş terörizmi DDSA’lar için tercih edilebilir bir yöntem hâline gelmiştir. Bu yöntemin çekiciliğı ise aşağıdaki nedenlerle açıklanabilmektedir (Berkowicz, 2011, s.22-23):

- Kundakçılık faaliyeti için çok az kaynağı ihtiyaç vardır. Az miktarda yanıcı madde, kibrit veya uzaktan ateşlemek için saat veya basit bir mekanizmayla yangın çıkarılabilmektedir.
- Geniş alanlara yayılan ve sık ağaçlıklı ormanların güvenliğini sağlamak için önemli bir bütçe ayırmak gerektiğinden ormanlar sürekli kontrol altında tutulamamaktadır.
- Ormanlık alanlarda yaşayan insan nüfusu az ancak ormanlık alanların giriş ve çıkışları fazladır. Bu nedenle kundakçılık suçunu işleyenlerin yakalanma ve cezai bir işleme tabi tutulma ihtimali düşüktür.
- Eylemleri gerçekleştirmek için özel bir eğitime ihtiyaç duyulmamaktadır.
- Özellikle kurak geçen mevsimlerde ve akşam üstü rüzgârın estiğı saatlerde yapılan eylemlerde alevler hızla yayılmakta ve bu nedenle söndürülmesi de güçleşmektedir. Bu durum yapılan eylemin olumsuz etkilerini büyütmektedir.

Sayılan nedenlerle DDSA’lar orman yakma eylemlerini tercih edebilmektedir. Örneğın İsrail’de 1980 ve 1990 yılları arasında yaşanan orman yangınlarının büyük çoğunluğunun kundaklama sonucunda meydana geldiğı tespit edilmiştir. Yine İsrail’de sadece 2007 yılında kundaklama sonucunda meydana gelen orman yangınlarının sayısı yaklaşık olarak 300’dür ve 40.000’e yakın ağaç yok olmuştur. İsrail topraklarının sadece %3,7’sinin ormanlık alan olduğı düşünöldüğünde eylemlerin yıkıcılığının büyüklüğü anlaşılmaktadır. Aynı tarihlerde İspanya’da üst üste üç yıl boyunca stratejik ve planlı olarak çıkarıldığı düşünölen orman yangınlarında on biri itfaiyeci 20 kişi hayatını kaybetmiştir. Estonya’nın başkenti Tallinn’deki bir Sovyet heykelinin kaldırılmasını isteyen aşırılıkçı bir grup tarafından gerçekleştirilen orman yakma eylemlerinde ölkedeki ormanlık alanların %13’ü yok olmuştur. Sadece 2007 yılı yazında kasıtlı olarak çıkarılan orman yangınları neticesinde 7 milyar dolar tutarında tahribat ve yaklaşık 70 can kaybı meydana gelmiştir (Deshpande, 2009, s.36-64).

Türkiye'nin sayılan örnekler arasında ayrı bir yeri vardır. PKK, 1994 yılında başlayan ve örgüte yakınlığı ile bilinen Ateşin Çocukları İnisyatifi tarafından üstlenilen 2020 yılındaki Hatay'daki orman yangınına kadar çok sayıda kundakçılık eyleminde bulunmuştur (Pancar, 2020). PKK'nın kundakçılık faaliyetleri neticesinde sadece 1995 yılının ilk yarısında 950 hektar büyüklüğünde ormanlık alan yok olmuştur. Bahse konu yıllarda özellikle Akdeniz ve Ege bölgesindeki turistik alanlara yakın ormanlar hedef alınmıştır (Güngörmez ve Alkanat, 2019, s.13).

PKK'nın orman yakma eylemlerinin bu dönemde ortaya çıkışında "araziye dayalı savaş stratejisi"nin başarısızlığı sonucunda Örgüt'ün eylemsizlik sürecine girmesi etkili olmuştur. Zira terör örgütleri propagandalarını hedef kitle üzerinde korkuyu inşa eden eylemler (*propaganda by deed*) üzerinden yapmaktadır. Bu açıdan orman kundaklama eylemleri PKK'ya bir fırsat sunmuştur. Nitekim 1996 yılında ilk canlı bomba eylemi gerçekleştirildiğinde de sözde Örgüt yöneticileri tarafından bu eylem taktik tıkanıklığa bir müdahale olarak nitelendirilmiştir.

Örgüt'ün elebaşı Öcalan'ın 1999 yılında yakalanmasından 2004 yılına kadar geçen eylemsizlik süreci sonrasında da taşeron örgüt olarak kurulan Kürdistan Özgürlük Şahinleri (TAK), 2006 yılında Ege ve Akdeniz Bölgelerinde çıkan orman yangınlarının sorumluluğunu üstlenmiştir (Karaağaç, 2023, s.46-47). Arada geçen sürede münferit orman yakma eylemlerinde 2019 yılından itibaren tekrar gözle görülür bir artış olmuştur. Bu eylemlerde 2016 yılında PKK liderliğindeki çeşitli sol örgütlerin ittifak girişimi olan Halkın Birleşik Devrim Hareketi (HBDH) ile Ateşin Çocukları İnisyatifi'nin sorumluluklarının bulunduğu iddia edilmektedir (Karaağaç, 2023, s.46-47). Örgüt'ün orman yakma eylemlerini taşeron örgütlere yaptırması, PKK'nın çevreye duyarlı iç ve dış kamuoyunun tepkilerinden kaçınma istediğinin bir sonucu olduğu düşünülmektedir.

Kolombiya'da Yaşanan Silahlı Çatışmaların Ormansızlaşma Üzerindeki Etkisi

Kolombiya'daki iç savaşın ormansızlaşma üzerindeki etkisi Nepal, Sri Lanka, Fil dişi Sahili ve Peru gibi örneklerle benzer bir model sergilemektedir. Bununla birlikte akademisyenler, hükümetler, yerel ve uluslararası sivil toplum örgütleri sayılan ülkelere kıyasla Kolombiya örneğine daha yoğun düzeyde ilgi göstermektedir (Conflict and Environment Observatory, 2021). Kolombiya'daki ormanlık alanların üçte ikisinin dünyanın akciğeri olarak bilinen Amazon havzasında yer alması ve bölgede yaşanan ormansızlaşma sorununun %70'inden fazlasının yasadışı gruplardan kaynaklanması bu ilginin nedenleri arasında sayılmaktadır (Selibas, 2020). Ayrıca 1960'lı yıllarda başlayan farklı silahlı aktörler arasındaki asimetrik karakterli çatışmaların olumsuz etkileriyle ormansızlaşma hızının günümüze kadar yüksek bir oranda seyretmesi de Kolombiya örneğini cazip kılmaktadır.

Bir Güney Amerika ülkesi olan Kolombiya'nın topraklarının yaklaşık %52'sini (600,247 km²) ormanlık alanlar oluşturmaktadır. Tahmini nüfusu 50 milyon olan Kolombiya'da yaşayanların %3 ile %11'i ormanlık alanın %53,45'i üzerinde yasal yetkilere sahipken ormanların sadece %16'sı koruma altındadır (Cantillo ve Garza, 2022, s.4). Geçimini orman ürünlerinden karşılayan köylülerin yaşadığı bölgelerin dağlık alanlarda yer alması bölgeler arasındaki ulaşımı ve iletişimi güçleştirmekte ve merkezi yönetimin etkisini zayıflatıcı rol oynamaktadır.

Bahse konu zayıflığın etkisiyle de toprak ve güç kazanma ile sosyal adaleti sağlama gibi motivasyonlarla beslenen DDSA'ların devletin otoritesine karşı gelmesi, 1964 yılından itibaren Kolombiya'yı istikrarsız bir ülke hâline getirmiştir. Sol görüşlü Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia (FARC) ve Ejercito de Liberacion Nacional (ELN) gerilla gruplarının komünist devrimi gerçekleştirmek için yaptıkları eylemlerin şiddeti özellikle 1980'li yılların başında artmıştır. Hükûmetin bu örgütlerle mücadelede yetersiz kalmasıyla da zengin toprak sahiplerinin desteklediği sağ görüşlü paramiliter güçler bu yıllarda FARC ve ELN ile çatışmaya başlamıştır (Alvarez, 2003, s.52). Bahse konu aktörler, çatışmanın finansmanını ABD'ye yasadışı uyuşturucu satışından sağlamışlardır. Dünyanın en önemli kokain üreticisi (200.000 hektar alan) durumunda olan Kolombiya'da bu gelirden pay almak isteyen organize suç örgütlerinin de paramiliter gruplara sponsor olmasıyla %80'ini sivillerin oluşturduğu yaklaşık 220 bin insanın hayatını kaybetmesine neden olan bir iç savaş yaşanmıştır (Aljazeera, 2013).

Şiddetinin yoğunluğu ve süresinin uzunluğu açısından benzerlerinden ayrılan böyle bir çatışma ortamının çevre üzerindeki sonuçlarının ağır olması beklenmektedir. Oysa FARC'ın silah bıraktığı 2016 yılına kadar olan dönemi inceleyen çok sayıda araştırmada gerilla gruplarının ormansızlaşma üzerindeki etkisi üzerine çelişkili sonuçlarla karşılaşılmaktadır (Cantillo ve Garza, 2022, s.2). Toplanan verilerin dönemsel ve bölgesel farklılıkları ile seçilen metodolojideki ayrışmalar kadar çatışan aktörlerin stratejilerinin zamansal ve mekânsal döngüsünün de elde edilen sonuçlar üzerinde etkili olduğu değerlendirilmektedir.

FARC ve ELN militanları, hedef olmaktan kaçınmak üzere ormanları güvenli sığınaklar olarak görmüşlerdir. Askerî saiklerinin yanı sıra kereste ve doğal mineral ile kokain ticaret yollarının ifşa olmasını engellemek gibi ekonomik nedenlerle de çevre dostu bir yaklaşım izlemişlerdir. Bu örgütler kendi barınma alanlarında sivillerin faaliyetlerini kısıtlayarak silah zoruyla ormanları korumuşlar ve hatta iç ve dış kamuoyunun desteğini alma niyetiyle biyolojik çeşitliliği koruduklarına dair 2002 yılında bildiri yayımlamışlardır (Alvarez, 2003, s.59). Bununla birlikte bazı bölgelerde faaliyet gösteren grupların kokain başta olmak üzere yasa dışı ürünleri ekmek, altın madenciliği yapmak, kereste ticaretinden gelir elde etmek ve büyükbaş hayvan sürülerini otlatmak gibi bazı faaliyetlerle ormanları tahrip ettikleri de tespit edilmiştir (Reilly ve Parra-Peña, 2019, s.6). Cantillo ve Garza (2002, s.11) özellikle paramiliter grupların ideolojik ve ekonomik nedenlerle ormansızlaşma üzerinde daha etkili olduklarını, Kolombiya Silahlı Kuvvetleri'nin

ormanları tahrip oranının ise gerilla örgütlerinininkine yakın oranda gerçekleştiğini tespit etmişlerdir.

FARC ile Kolombiya Hükûmeti arasında 2016 yılında imzalanan barış anlaşması sonrasında ormansızlaşma oranında gözle görünür oranda bir artış yaşanmış, 2017 yılında ormansızlaşma hızı %23'e yükselmiş, tahrip edilen alanın büyüklüğü 219 bin 973 hektara ulaşmıştır (Taylor, 2024). Kolombiya'da bu tarihten sonra her yıl yaklaşık 200 bin hektarlık ormanlık alan yok olmuştur (Moloney, 2019). Bu artışa, FARC'ın silah bırakmayı reddeden on bin muhalif mensubu ile 25 farklı örgütten 4600 militanın bölgedeki güç boşluğunu doldurarak başta kokain yetiştirme olmak üzere ormanların sağladığı diğer ekonomik getirilerden faydalanma isteği neden olmuştur. (Radwin, 2021). Bu grupların yanı sıra şiddetin yoğun olduğu dönemde yerinden edilen çiftçiler topraklarına geri dönmüşler, geçimlerini sağlamak için ormanlarda alan açmaya başlamışlar veya bu gruplarla düşük miktarda ücret karşılığında iş birliği yapmışlardır (International Crisis Group, 2021). Kolombiya hükûmetinin bu gelişmelere karşı tepkisi 2019 yılında 22 bin güvenlik görevlisinin katılımıyla Artemis Operasyonunu başlatmak olmuştur. Artemis operasyonlarıyla yasa dışı örgütlerin ormanlardan atılması, milli parkların korunması ve ormansızlaşan bölgelerde on milyonlarca ağaç dikilmesi amaçlanmıştır.

Artemis operasyonlarının başarısı sorgulamaya açık kalmıştır. Zira operasyonlarda çoğunlukla kırsaldaki fakir çiftçi ve işçiler hedef alınmış, hiyerarşinin tepesinde kalan elit yapı ve suç örgütleri ihmal edilmiş, ormansızlaşmanın temel nedeni olan yolsuzluğu engelleyemeyerek sorunun çözümüne katkısı sınırlı olmuştur (Moore, 2023). Korunan alanlarda yol inşa edilmesi, büyükbaş hayvan yetiştiriciliği için izinsiz arazilerin açılması, ormanların korunması için sağlanan fonların farklı amaçlarla harcanması gibi amaçlarla siyasilere rüşvet verilmesi ormansızlaşmanın önlenmesi için atılan adımların önünde engel teşkil etmektedir. Nitekim hükûmetin çabalarına rağmen Kolombiya'daki ormansızlaşma 2019 yılına kıyasla 2020 yılında %8 artarak ormanlık alan kaybı 171.685 hektara yükselmiştir (Global Times, 2022).

Yerel, ulusal ve uluslararası girişimlerle ormansızlaşma hızı 2022 yılından itibaren düşme eğilimi göstermiştir. Ormansızlaşma oranında 2021 yılına kıyasla 2022 yılında %29, 2023 yılında ise %25-35 azalma olduğu tespit edilmiştir. Ancak bu gerilemede en önemli etkenin Kolombiya güneyinde faaliyet gösteren hükûmet karşıtı Estado Mayor Central (EMC) Örgütü'nün müzakere sürecinde elini güçlendirmek için kontrol ettiği bölgelerde ormansızlaşmaya neden olan faaliyetleri yasaklaması olduğu iddia edilmektedir (Taylor, 2024). Nitekim müzakerelerin tıkanmasıyla Örgüt'ün yasağı kaldırdığı 2023 yılının son çeyreğinde ormansızlaşma hızı bir önceki seneye kıyaslandığında %41 oranında artmıştır.

Sonuç olarak ülkedeki en büyük isyancı grup olan FARC'ın kurulduğu 1964 yılından silah bıraktığı 2016 yılına kadar geçen sürede silahlı çatışmaların ormansızlaşma üzerindeki etkisi konusunda kesin bir kanaat edinilememektedir.

Örgütler kendi kontrollerini sağladığı kurtarılmış alanlarda ormanları koruma eğilimi göstermektedir, ancak bu bölgelerin dışında kalan yerlerde özellikle çatışmayı finanse edebilmek için ormanlara zarar veren ekonomik girişimlere yönelebilmektedir. 2016 yılı sonrasında yaşanan istikrarsızlık süreci, silahlı çatışmalar ve ormansızlaşma ilişkisini ortaya koyabilecek daha güçlü veriler üretmektedir. Bununla birlikte çatışma ve ormansızlaşma arasındaki ilişki anlık olarak gözlemlenemediğinden bu araştırmaların sonuçlarına ulaşmak üzere zamana ihtiyaç bulunmaktadır.

Sonuç

Çevresel bozulmalar 1950'li yıllardan itibaren üzerinde çalışılan bir konu olmasına rağmen ancak Soğuk Savaş sonrası dönemde tehdit karakteristiklerinde yaşanan dönüşümle birlikte güvenlik çalışmalarının konusu olmuştur. Konvansiyonel ya da konvansiyonel olmayan yöntemleri kullanan yeni tehditlerin gerek devletlerin ve gerekse devlet dışı silahlı aktörlerin rol aldığı silahlı şiddet eylemleriyle gerçekleşiyor olması hibrit bir karakter gösterdiklerini işaret etmektedir. Bu kapsamda Sanden ve Bachmann'ın (2013, s.10) ürettiği hibrit eko-tehditler kavramına doğrudan vurgu yapılmaya da çalışmada elde edilen tespitlerden ve değerlendirmelerden gelecekte yapılacak akademik çalışmalar için kapı aralayacağı düşünülmektedir.

Çalışmada elde edilen tespitler kapsamında ormanların, geleneksel ve dönüşen tehditlerin mekânına, sahip olduğu değerli metaller üzerinden finans kaynağına, siyasi ve askerî amaçların gerçekleştirilmesinin aracına ve hedefine dönüştükleri tespit edilmiştir. Nitekim ormanlar çok eski tarihlerden itibaren silahlı çatışmaların mekânı olmuş ve olmaya devam etmektedir. Özellikle güçsüz olan devlet ya da devlet dışı silahlı aktörler, sağladığı avantajlar nedeniyle savunma bölgelerini ormanlık alanlarda tahkim etmektedir. Buna mukabil taarruz eden taraf, saklanan düşmanı açığa çıkarmak veya imha etmek üzere ormanları hedef almaktadır. Dolayısıyla her iki taraf da doğrudan veya dolaylı olarak az ya da çok ekokırımı neden olmaktadır.

Devlet dışı aktörlerin ormanları tercih etmesinin askerî gerekçelerinin yanı sıra ekonomik ve sosyal sebepleri de bulunmaktadır. Zira ormanların ekonomik değerlerine ek olarak barındırdığı doğal zenginlikler çatışmaları finanse etmekte kullanılmaktadır. Ayrıca ormanların devletin merkezi otoritesinin zayıf olduğu bölgeler olması geçim, eğitim, sağlık gibi kamusal yükümlülüklerin orman köylerine ulaştırılmasını zorlaştırmakta ve bu durum aynı zamanda bölge halkının örgütlerin anlatılarını zorla veya iknaya kabullenmesine neden olmaktadır.

Ormanlar çevresel terörizmin de hedefi hâline gelebilmektedir. Kundaklama eylemlerinin maliyeti ve faillerinin cezalandırılma ihtimali düşük, etkisi büyüktür. Bu nedenle özellikle terör örgütlerine politik amaçlarını gerçekleştirmek için eylem yoluyla propaganda yapmak üzere bir fırsat sunmaktadır. Bununla birlikte

terör örgütleri ulusal ve uluslararası kamuoyunun tepkisinden çekinerek bu tür eylemlerin sorumluluğunu üstlenmemekte veya inkâr etmektedir.

Ormansızlaşma sorununun neden olduğu olumsuzluklar, kısa vadede sadece bölgede yaşayan halk tarafından hissedilmekte, uzun vadede ve küresel ölçekte neden olduğu sonuçlara karşı kamuoyunun tepkisi sınırlı kalabilmektedir. Bu nedenle daha öncelikli tehditlere kaynak ayırmak, bu tehditlerin toplumu mobilize etmesindeki kolaylaştırıcı etkiden faydalanmak isteyen karar vericilerin güvenlik gündeminde çevresel konular ihmal edilebilmektedir. Oysa çevresel güvenlik, kapsayıcı ve çok boyutlu politikaların inşasını gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla çevre sorunlarının güvenikleştirilmesi de devletlerin askerî, sosyal, ekonomik ve siyasi güç unsurlarını bir arada kullanmasıyla inşa ettiği ve uyguladığı politikalarla mümkün olmaktadır. Bu politikaların yerel ve küresel ölçekteki işlevsel aktörlerin iş birliğiyle eşgüdümlü yürütülmesinin daha etkin ve daha hızlı sonuçlar vereceği beklentisinin karşılığı ise küresel yönetim gibi görünmektedir. Zira küresel yönetim, egemenliğini devam ettiren devletleri, iş birliği için platform oluşturan uluslararası örgütleri ve yerel faaliyetleri organize eden ulus-altı aktörleri bir araya getiren bir mekanizma olarak (Keyman, 2022) düşünülmektedir.

Bu doğrultuda Kolombiya'nın ormansızlaşmayla mücadelesi olumsuz bir örnek teşkil etmektedir. Kolombiya hükûmeti, bir yandan topraklarında istikrarı sağlamak, diğer taraftan Paris Anlaşması'nda taahhüt ettiği ulusal karbon salınımı düşürme yükümlülüğünü yerine getirmek istemektedir. İkinci amacıyla uyumlu olarak Kolombiya, 2021 yılında düzenlenen COP26 (Conference of the Parties) Zirvesinde yayımlanan Glasgow Bildirisini (UN Climate Change Conference, 2021) imzalayarak 2030 yılına kadar ormansızlaşmayı durdurmayı hedeflemektedir. Bu hedefe uygun yürütülecek politikalarla, REDD+ projelerinin uygulanabilirliğine zemin hazırlayarak gerek gelişmiş ülkelerden gerekse uluslararası örgütlerden finans ve bilgi akışının önünün açılması beklenmektedir.

Kolombiya'nın iyi niyetli çabalarına rağmen sosyal, ekonomik ve politik nedenlerden kaynaklanan sorunların devlet otoritesinin zayıflığıyla birleşmesi ormansızlaşmayla mücadele önünde engel teşkil etmektedir. Zira ülke sınırları içinde DDSA'ların varlığı uluslararası yardımların yerine ulaştırılmasını engellediğinden uluslararası aktörler daha isteksiz davranma eğilimi göstermektedir. Siyasi, ekonomik ve sosyal sorunların çözümünü de içerecek şekilde çevre güvenikleştirme politikası inşa edilmediğinden ormana yönelik suçların cezasını artıran hukuksal yöntemler ile köylü ve işçileri hedef alarak icra edilen askerî yöntemler sonuç almaktan uzak kalmaktadır. Dolayısıyla ulusal güç unsurlarının eş güdümlü ve eş zamanlı kullanılması ile yerel ve uluslararası aktörlerin iş birliği koşulları sağlanamadığı takdirde sıfır-ormansızlaşma politikasının başarıya ulaşma şansı zorlaşmaktadır. Küresel yönetim, çevreye olumsuz sonuçları olan ekokırığa karşı çözüm üretmediği sürece dünya biyoçeşitliliğinde ikinci sırada yer alan Kolombiya'da ormanlar ve içinde yaşayan canlılar çatışmaların sessiz kurbanları olmaya devam edecektir.

Kaynakça

- Akyüz, E. (2020). Türkiye’de çevresel terör: PKK terör örgütü örneği. *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*, 3(4), s.197-207.
- Aljazeera. (2013). Report says 220,000 died in Colombia conflict. 23 July 2013. 15.06.2024 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2013/7/25/report-says-220000-died-in-colombia-conflict> adresinden erişilmiştir.
- Alvarez, M.D. (2023). Forests in the time of violence: conservation implications of the Colombian War. Price, S.V. (Ed.) *War and tropical forests: conservation in areas of armed conflict* içinde (s.49-71). New York: CRC Press.
- Art, R.J. (1996). American Foreign Policy and The Fungibility of Force. *Security Studies*, 5(4), s.25-39, doi: 10.1080/09636419608429287.
- Annan, K. (2003). “Adoption of policy of pre-emption could result in proliferation of unilateral, lawless use of force, Kofi Annan tells General Assembly”. 23 September 2003. 12.12.2023 tarihinde <https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2003-09-23/adoption-policy-pre-emption-could-result-proliferation-unilateral> adresinden erişilmiştir.
- Baird, R.A. (2006). Pyro-terrorism: the threat of arson-induced forest fires as a future terrorist weapon of mass destruction. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(5), s.415-428. doi:10.1080/10576100600698477
- Barnett, J. (2009). Environment security. R. Kitchin ve N. Thrift (Ed.), *International encyclopedia of human geography* içinde (s.553-557). Amsterdam: Elsevier.
- Barnett, J. (2017). Çevre güvenliği. A. Collins (Ed.), *Çağdaş güvenlik çalışmaları* içinde (s.190-207). (N. Uslu, 3.bs.den Çev.). İstanbul: Role Akademik Yayıncılık.
- Baechler G. (1998). Why environmental transformation causes violence: a synthesis, environmental change and security project report. 03.02.2024 tarihinde <http://wilsoncenter.org/index.cfm?topic...> adresinden erişilmiştir.
- Beck, R. J. and Arend, A. C. (1994). Don’t tread on us: international law and forcible state responses to terrorism. *Wis. Int’l L. J.*, (12), s.153-219.
- Berkowicz, S.M. (2011). Eco-terrorism/enviro-terrorism: background, prospects, countermeasures. Alpas, H., Berkowicz, S.M., Ermakova, I. (Ed.), *Environmental security and ecocentrism* içinde (s.15-30). Dordrecht, Hollanda: Springer.
- Bodo, T., Gimah, B. ve Seomoni, K. (2021). Deforestation: human causes, consequences and possible solution. *Journal of Geographical Research*, 4(2), s.22-30. doi:10.30564/jgr.v4i2.3059.
- Buzan, B., Weaver, O. ve Wilde, J. (1998). *Security: A new framework analysis*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.
- , Wæver O. (2009). Macrosecuritization and security constellations: reconsidering scale in securitization theory. *Review of International Studies*, 35(2), s.253-276. doi:10.1017/S0260210509008511.
- Cantillo, T., Garza, N. (2022). Armed conflict, institutions and deforestation: A dynamic spatiotemporal analysis of Colombia 2000–2018. *World Development*, 160, (s.1-25) <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2022.106041>.
- Chalecki, E.L. (2002). A new vigilance: identifying and reducing the risks of environmental terrorism. *Global Environmental Politics*, 2(1), s.46-64.

- Collins A. (2017). “Giriş: güvenlik çalışmaları nedir?”. A. Collins (Ed.), *Çağdaş güvenlik çalışmaları* içinde (s.1-9). (N. Uslu, 3.bs.den Çev.). İstanbul: Role Akademik Yayıncılık.
- Conflict and Environment Observatory. (2021). Deforestation in conflict areas in 2020. <https://ceobs.org/assessment-of-recent-forest-loss-in-conflict-areas/> (E.T.13.01.2024).
- Crouse, C.W. (2015). The use and effects of agent orange in Vietnam. *Pressbooks*. 18.01.2024 tarihinde <https://ohiostate.pressbooks.pub/sciencebites/chapter/the-use-and-effects-of-agent-orange-in-vietnam/> adresinden erişilmiştir.
- Çakmak, C. (2017). Uluslararası örgütler. Ş. Kardaş ve A. Balcı (Ed.) *Uluslararası İlişkilere Giriş*, 7.bs. içinde (s.453-464), İstanbul: Küre Yayınları.
- Daiyoub, A., Gelabert, P., Saura-Mas, S. ve Vega-Garcia, C. (2023). War and deforestation: using remote sensing and machine learning to identify the war-induced deforestation in Syria 2010-2019. *Land*. 12(8). <https://doi.org/10.3390/land12081509>.
- de Jong, W., Donovan, D. ve Abe, K. (2007). *Extreme conflict and tropical forests*. Dordrecht, Hollanda: Springer.
- Deshpande, N. (2009). Pyro-terrorism: recent cases and the potential for proliferation. *Studies in Conflict & Terrorism*, 32(1), s.36-44. doi:10.1080/10576100802563214.
- FAO. (2005). *Forests and war, forests and peace, state of the world forests 2005*, s.116-123. <https://www.fao.org/3/y5574e/y5574e12.pdf> (E.T.18.01.2024).
- Formoli, T.A. (1995). Impacts of the Afghan–Soviet War on Afghanistan’s environment. *Environmental Conservation*, 22(01), s.66-69. doi:10.1017/s0376892900034093 66.
- Gleditsch, N.P. ve Magnus, O.T. (2010). Resources, the environment and conflict. M.D. Cavelti ve V. Mauer (Ed.) *The Routledge handbook of security studies* içinde (s.221-231). New York: Routledge.
- Global Times. (2022). Fighting deforestation: tree-clearing criminals fuel Colombia’s wildfire surge. 20 February 2022. 13.06.2024 tarihinde <https://www.globaltimes.cn/page/202202/1252665.shtml> adresinden erişilmiştir.
- Græger, N. (1996). Environmental security?. *Journal of Peace Research*, 33(1), s.109-116. <https://doi.org/10.1177/0022343396033001008>
- Güngörmez, O. ve Alkanat, A. (2019). *Çevre terörizmi ve PKK’nın orman sabotajları*. İstanbul: SETA Yayınları.
- Heger, M. (2012). Terrorist attacks against the natural environment: a phantom or a real danger. *German Law Journal*, 13(9), s.1066-1074. doi:10.1017/S2071832200018058.
- Homer-Dixon, T.F. (1991). On the threshold: environmental changes as causes of acute conflict. *International Security*, 16(2), s.76-116.
- Hulme, K. (2008). Environmental security: implications for international law. *Yearbook of International Environmental Law*, 19(1), s.3-26. doi:10.1093/yiel/19.1.3.
- Hyer, H. (2018). Introducing green theory in international relations. 02.01.2024 tarihinde <https://www.e-ir.info/2018/01/07/green-theory-in-international-relations/> adresinden erişilmiştir.
- International Crisis Group. (2021). A broken canopy: deforestation and conflict in Colombia. 13.06.2024 tarihinde <https://www.crisisgroup.org/latin-america-caribbean/andes/colombia/091-broken-canopy-deforestation-and-conflict-colombia> adresinden erişilmiştir.

- Karns, M.P. ve Mingst K.A. (1989). International organizations and foreign policy: influence and instrumentally. C.F. Hermann, C.W. Kegley, J.N. Rosenau (Ed.). *New directions in the study of foreign policy* 4.bs. içinde (s.454-474), Boston: Unwin Hyman.
- Kaimowitz, D., Fauné, A. (2003). Contrasts and comandantes: armed movements and forest conversation in Nicaragua's Bosawas biosphere reserve. S.V. Price (Ed.). *War and tropical forests: conservation in areas of armed conflict* içinde (s.21-48). New York: CRC Press.
- Karaağaç, Y. (2023). Çevre terörizmi kapsamında PKK terör örgütünün orman yakma stratejisi ve sabotaj yapılanmaları. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, (7), s.37-54. <https://doi.org/jirps.1274243>
- Karabulut, B. (2011). *Güvenlik: Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*. Ankara: Barış Kitapevi.
- Keegan, J. (2021). *Savaş sanatı tarihi*. (S. Koçak, Çev.), 2.bs. İstanbul: Say Yayınları.
- Keyman, F.E. (2022). Küresel yönetim. *TÜBİTAK ansiklopedisi*. 13.01.2024 tarihinde https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/kuresel_yonetisim adresinden erişilmiştir.
- Knudsen, O.F. (2001). Post-Copenhagen security studies: desecuritizing securitization. *Security Dialogue*, 32(3), s.355-368. doi:10.1177/0967010601032003007.
- Krahmann, E. (2005). From state to non-state actors: the emergence of security governance. E. Krahmann (Ed.) *New threats and new actors in international security* içinde (s.3-22). New York: Palgrave Macmillan.
- McNeely, J.A. (2003). Biodiversity, war, and tropical forests. S.V. Price, (Ed.). *War and tropical forests: conservation in areas of armed conflict* içinde (s.1-20). New York: CRC Press.
- Moloney, A. (2019). Colombia seen losing deforestation battle in war-hit areas. *Reuters*. 31.05.2019. 12.06.2024 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-colombia-forest-war-idUSKCN1T125N/> adresinden erişilmiştir.
- Moore, J. (2023). Armed force isn't saving Colombia's forests, but a new effort might. *United State Institute of Peace*. 13.06.2024 tarihinde <https://www.usip.org/publications/2023/04/armed-force-isnt-saving-colombias-forests-new-effort-might#:~:text=Colombia's%20rate%20of%20deforestation%20surged,ending%20Colombia's%20continued%20armed%20conflicts> adresinden erişilmiştir.
- NATO. (1999). Committee on the challenges of modern society. Environment & security in an international context, Report 232. Brussels, Belgium.
- Noronha, L. (2022). Why does Stockholm+50 matter? what did it achieve? what does it offer going forward? 28.01.2023 tarihinde <https://www.stockholm50.global/news-and-stories/why-does-stockholm50-matter-what-did-it-achieve-what-does-it-offer-going-forward> adresinden erişilmiştir.
- Pancar, S. (2020). Terör örgütü YPG/PKK, Hatay'daki orman yangınına propaganda çalışmasına dönüştürdü. *Anadolu Ajansı*, 10.10.2020. 02.02.2024 tarihinde <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/teror-orgutu-ypg-pkk-hataydaki-orman-yanginini-propaganda-calismasina-donusturdu/2002376> adresinden erişilmiştir.
- Paterson, M. (2019). Yeşil siyaset. B. Scott vd. (Ed). *Uluslararası ilişkiler teorileri* içinde (s.347-378). (M. Ağcan ve A. Aslan, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.

- Prem, M., Saavedra, S., ve Vargas, J.F. (2020). End-of-conflict deforestation: evidence from Colombia's peace agreement. *World Development*, 129, s.1-11. doi:10.1016/j.worlddev.2019.104852.
- Radwin, M. (2021). FARC peace deal in Colombia sparked war on forests, report says. *Mongabay*. 12.06.2024 tarihinde <https://news.mongabay.com/2021/11/farc-peace-deal-in-colombia-sparked-war-on-forests-report-says/> adresinden alınmıştır.
- Reilly, B. ve Parra-Peña S.R.I. (2019). Forests and conflict in Colombia. *Archivos de Economía*, 17507. Departamento Nacional de Planeación. 13.06.2024 tarihinde <https://ideas.repec.org/p/col/000118/017507.html> adresinden erişilmiştir.
- Ritchie, H. (2021). The world has lost one-third of its forest, but an end of deforestation is possible. *Our World in Data*. 20.12.2023 tarihinde <https://ourworldindata.org/world-lost-one-third-forests#> adresinden erişilmiştir.
- Sanden, J. ve Bachmann, S-D. (2013). Countering hybrid eco-threats to global security under international law: The need for a comprehensive legal approach. *Liverpool Law Rev*, 33. doi: 10.1007/s10991-012-9120-x.
- Schwartz, D.M. (1998). Environmental terrorism: analyzing the concept. *Journal of Peace Research*, 35(4), s.483-496.
- Selibas, D. (2020). Colombia's forests lurch between deforestation and the hope for a sustainable future. 11.06.2024 tarihinde <https://news.mongabay.com/2020/12/colombias-forests-lurch-between-deforestation-and-the-hope-for-a-sustainable-future/> adresinden erişilmiştir.
- Sills, J.B., Glenn J.C., Gordon T.J. ve Perelet R. (2000). *Environmental security-United Nations Doctrine for managing environmental issues in military actions*. Atlanta: Army Environmental Policy Institute (AEPI).
- Ślusarczyk, J.M. (2021). Deforestation and environmental (ecological) security. *Scientific Journal of Bielsko-Biala School of Finance and Law*, 25(4), s.56-59. doi: 10.19192/wsfip.sj4.2021.9.
- Taylor, L. (2024). Colombian Amazon deforestation surges as armed groups tighten grip. *Guardian*. 11.04.2024. 12.06.2024 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2024/apr/11/colombian-amazon-deforestation-surges-armed-groups#...> adresinden erişilmiştir.
- Sümer, V. (2017). Çevre sorunları ve küresel iklim değişikliği. Ş. Kardaş, ve A. Balcı (Ed.), *Uluslararası ilişkilere giriş*, 7.bs. içinde (s. 593-604). İstanbul: Küre Yayınları.
- Tzu, S. (1996). *Savaş sanatı* (S. Özbudun ve Z. Ataman, Çev.). 2.bs. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- UN. Conferences: Environment and sustainable development. <https://www.un.org/en/conferences/environment> (E.T.25.01.2024)
- UN Climate Change Conference (2021). Glasgow Leaders' Declaration on forests and land use. 14.06.2024 tarihinde <https://webarchive.nationalarchives.gov.uk/ukgwa/20230418175226/https://ukcop26.org/glasgow-leaders-declaration-on-forests-and-land-use/> adresinden erişilmiştir.
- UNEP. About the United Nations Environment Programme. <https://www.unep.org> adresinden erişilmiştir. (E.T.25.01.2024)
- USAID. (2005). *Forests&Conflict*. https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/Pnade290.pdf (E.T..20.01.2024)

- Verheyen, L. (2017). War's silent victim: the environment. *E-International Relations*. 17.01.2024 tarihinde <https://www.e-ir.info/2017/05/07/wars-silent-victim-the-environment/> adresinden erişilmiştir.
- Viotti, P.R. ve Kauppi, M.V. (1999). *International relations theory: realism, pluralism, globalism and beyond*. Boston: Allyn and Bacon.
- Yalçınkaya, H. (2008). *Savaş: Uluslararası ilişkilerde güç kullanımı*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Yıldırım, K. (2022). Çevresel terörizmin “güvenlik” bağlamında değerlendirilmesi: Doğu Karadeniz bölgesinden çıkarımlar. *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 8(15), s.195-218. doi:10.31765/karen.1089695
- Williams, P.D. (2008). Security studies: an introduction. Williams P.D. (Ed.). *Security studies: introduction* içinde (s.1-12). New York: Routledge.
- Zirschky, J. (1988). Environmental terrorism. *Journal (Water Pollution Control Federation)*, 60(7), s.1206-1210. <http://www.jstor.org/stable/25043625>.
- Zurlini, G. ve Müller, F. (2008). Environmental security. Sven Erik Jørgensen (Ed.), *Encyclopedia of ecology* içinde (s.1350-1356), Amsterdam: Elsevier.